

МОДИФІКАЦІЇ ЯЗИЧНИЦТВА В СУЧАСНОМУ НЕОЯЗИЧНИЦТВІ

Порівняння сучасного неоязичництва з відтворюваним ним язичництвом. Подібні спроби відтворення архаїчних культів, призводять до появи зовсім нових культів, які лише за зовнішнім обрядовим фасадом нагадують язичництво.

Ключові слова: язичництво, неоязичництво, неорелігійні рухи, культури.

Сравнение современного неоязычества с воссоздаваемым им язычеством. Подобные попытки воссоздания архаических культов приводят к появлению совершенно новых культов, которые только по внешнему обрядовому фасаду напоминают язычество.

Ключевые слова: язычество, неоязычество, неорелигиозные движения, культы.

The contemporary neopaganism is compared with the paganism it reconstructed. The results of such attempts of the reconstruction of the archaic cults are the absolutely new cults which merely in their outward rite form resemble paganism.

Key words: paganism, neopaganism, neoreligious movements, cults.

У другій половині ХХ – початку ХХІ ст. все більш помітним неорелігійним прощарком у світі стає неоязичництво, яке виникло як протистояння християнській традиції та її цінностям. Неоязичники не мають власної історії, а тому змушені вдаватися до самостійного історичного міфотворення для освячення своєї віри. Слід також зазначити, що це явище «постмодерну», яке, не враховуючи різні культурні та територіальні межі, виникло та поширилось майже на всьому територіальному просторі Європи, Росії та США. Переставши бути християнами, представники цієї течії постають перед питанням про власну ідентичність в культурному контексті свого існування. А тому, головним аспектом створення неоязичницької історико-культурної ідентичності є встановлення асоціацій з автентичними язичницькими культурами та запозичення їхнього фасаду релігійних ідей та ритуалів.

Серед багатьох дослідників з теми неоязичництва слід зазначити таких авторів як: Ю. Антоян, Д. Базик, Т. Р. Беднарчик, А. Гайдуков, А. Я. Гуревич, А. Колодний, И. Б. Михеева, прот. Ю. Мицик, Л. С. Пушная, А. А. Сараксава, И. А. Севастьянов, Е. С. Силаков, прот. А. Слюсаренко, Ю. О. Стельмашенко,

Е. А. Хмеленок, Р. В. Шиженьский, В. Шнирельман, Е. А. Ягафова. Окремо слід зазначити послідовників неоязичництва – Я. Орїон, В. Шаян, Л. Силенко, Г. Лозко, М. Шкавритка, С. Кокряцький і т.д.

Мета написання статі є порівняння сучасного неоязичницького руху з відтворюваним ним язичництвом, в ході дослідження якого, ми намагатимемось показати їхню невідповідність, шляхом аналізу обрядів, вірувань та світогляду.

Під неоязичництвом слід розуміти сукупність релігійних, парарелігійних, суспільно-політичних та історико-культурних об'єднань і рухів, які звертаються у своїй діяльності до дохристиянських вірувань і культів, обрядових і магічних практик, та займаються їх відродженням і реконструкцією [2, с. 229; 6, с. 59]. Приставка «нео-» позначає насамперед перервану традицію, яка після тривалого періоду домінування християнства, а потім атеїстичної ідеології, збереглася лише в фрагментарному вигляді. Враховуючи це, слід говорити не стільки про відродження традиційного язичництва, пам'ять про яке все ще місцями зберігається на побутовому рівні, скільки про пропаганду власне неоязичництва, покликаною вирішити

всі сучасні проблеми суспільства та особистості [8, с. 68; 3, с. 111]. Також характерною рисою для неоязичництва є переважно «міський» характер, оскільки воно виникло і розвивається в містах. Цікавим є те, що сучасні неоязичники є носіями саме міського менталітету [14]. У цьому розумінні неоязичництво стає «неорелігійною організацією», штучно створюваною міською інтелігенцією з фрагментів стародавніх локальних вірувань та обрядів з метою «відродження національної духовності». Тобто конструювання ідеологічної основи для нової соціально-політичної спільноти, що більш відповідає умовам модернізації. Саме тому своїми союзниками неоязичництво має представників ряду міських субкультур: фемінізму, екологізму, субкультури сексуальних меншин. Таким чином, хоча самі неоязичники і прагнуть відродити традиційні язичницькі цінності та з їх допомогою протистояти сучасній бездуховній масовій культурі, насправді ж виходить, що неоязичницький рух є породженням цієї культури, як одна з можливих «мов» опису реальності. При цьому слід враховувати, що політичні уподобання, релігійні вірування та екологічна спрямованість неоязичництва є вторинними по відношенню до системи координат, яка задана сучасною культурою [4, с. 6].

Таким чином, із самого початку свого оформлення і становлення неоязичництво виявляється надзвичайно політизованим і має ряд характерних рис, які відтворені у численних модифікаціях, серед них можна зазначити такі:

- агресивний націоналізм (якщо це слов'янські течії, то антиамериканізм), оформлений в концепцію «глобального протистояння»;
- державність, або імперськість, із притаманним мілітаризмом та екстремізмом;
- відсутність економічної доктрини;
- захоплення старожитностями, під якими розуміють і ототожнюють давні арійська традиції, і започаткований звідси расизм;
- активна експлуатація екологічної проблематики [3, с. 111].

В багатьох неоязичницьких виданнях підіймаються та висвітлюються в різних варіаціях питання про походження першопредків та прабатьківщини. Тут в якості основної (і

єдиної) подається теорія про багатотисячолітню історію арійців (причому майже всі організації виводять саме від них своє коріння). Слов'янські неоязичники, наприклад, ведуть свій рід від Арія – сина Дажбога – сина Сварога. Прабатьківщиною слов'ян найчастіше виступає Арктида – полярна прабатьківщина індоєвропейців-арійців, «засновників індійської цивілізації». Беззастережне прийняття відповідних положень про походження слов'ян від арійців дозволяє залучати до духовної спадщини слов'ян тексти: старшої Едди та гімни Рігведи. Своєрідними сакральними текстами слов'янського неоязичництва стали «Велесова книга», «Слов'янські Веди», «Книга Коляди», справжність яких науково не доведена, але це не викликає жодних сумнівів у неоязичників. Адже майже вся реконструйована ними культова атрибутика – теж переважно їх власні домисли [8, с. 70; 9, с. 68].

Значний масив досліджень неоязичників стосовно світогляду та походження слов'ян, їх вірувань, традицій, прабатьківщини досить грубо та вільно використовують наукові праці про слов'янське язичництво. Вільне тлумачення існуючих даних є характерним для багатьох неоязичницьких груп, адже, маючи приклад сумнівної «Велесевої книги», відповідно за тим же принципом пояснюється ті чи інші культові обряди, вірування та їх значення [12, с. 75]. У багатьох випадках матеріал залучається лише для обґрунтування тез про найбільшу роль аріїв у світовій історії, яка є виключно історією боротьби з «іногородцями» та їх «поплічниками». Навіть вільно викладені відомості з курсу генетики (без всякого логічного зв'язку) можуть виправдовувати відверто расистські положення.

Можна припустити, що неоязичництво є закономірним явищем свого часу. Так, наприклад, у період його появи стали набувати загальної популярності окультизм, йога, індуїзм, пошуки історичних коренів аріїв на Тибеті, теософські вчення, віра в Шамбалу. Окультні знання, поєднуючись з «національною ідеєю» та розмитими ідеями про містичне походження німецького націоналізму, мали великий вплив на процес формування сучасного неоязичництва [3, с. 112]. При цьому не дивно, що пошуком

«арійських коренів» захоплені майже всі неоязичники (німці, вірмени або слов'яни), так як вся їх релігійність носить відверто етнографічний, а то й расистський характер [1, с. 112; 14].

Побудована на арійському міфі, ідентичність неоязичників являє собою досить цікавий феномен. Вона в цілому протистоїть християнській ідентичності, спростовуючи в першу чергу ряд суто християнських цінностей, як-то: покірність долі, жертвність, відмова відповідати ударом на удар, всепрощення і любов до ворога. Натомість, пропонуючи: войовничість, вміння захищатися і відповідати ударом на удар, тобто якості, які нібито властиві саме арійцям. Розуміючи християнство, як чужу, привнесену ззовні і насильно насаджену віру, яка бере початок від іудаїзму, – можливо саме в цьому контексті розвивається у неоязичників антисемітизм [14].

Перш ніж перейти до аналізу компонентів неоязичницького світогляду і ритуальних практик, необхідно згадати ще декілька обставин стосовно внутрішніх організаційних процесів. У переважній своїй більшості неоязичники слабо інституціоналізовані, вони практично не докладають зусиль до створення своєї структури з осередками в різних регіонах. Якщо такі з'являються, то в основному завдяки місцевим ентузіастам чи мандрям волхвів. Зв'язки між групами носять скоріше родинно-дружній характер, ніж ієрархічний. У принципі, щоб сповідувати неоязичництво, зовсім не обов'язково бути членом групи, відвідувати збори, святкові ритуали. Іноді світоглядні розбіжності адептів або особисті проблеми із спілкуванням призводять до того, що вони можуть припинити контакти з членами тієї чи іншої групи, з їх жерцями, хоча при цьому не перестануть вважати себе язичниками. Є приклади неоязичницьких груп, які взагалі не планують та не бажають приєднуватись чи налагоджувати зв'язки з іншими подібними угрупованнями [1, с. 110]. Склад громад неоязичників цілком підтверджує тезу В. Шнирельмана про те, що *«неоязичництво є сферою діяльності переважно міської, сильно секуляризованої інтелігенції, яка сприймає релігію передусім як культурну спадщину»* [14; 1, с. 107].

Система ритуалів неоязичників цікава головним чином тим, що знаходиться в процесі постійного формування, хоча в ній ми можемо прослідкувати ряд стійких атрибутів, символів, мовних формул, послідовність дій. Вся система включає в себе головним чином ритуали річного святкового циклу та ритуали життєвого циклу (хрещення, укладення шлюбу та похорони).

Можна зазначити, що в ритуальній практиці неоязичників найбільш розроблені саме свята річного циклу, головним чином тому, що більшість з них скопійовано з народних свят, які мають свої християнські аналоги в церковному календарі. Але слід зазначити, що неоязичники не намагаються задіяти усі свята та обряди, які поширені в сучасній народній практиці і які можливо було б реконструювати, наприклад, по етнографічній літературі. В основному це тільки ті обряди, які є більш-менш загальними для всіх регіонів тієї країни, де знаходиться їх осередок.

До двох основних, і можливо, найпоширеніших обрядів, що практикуються сучасними жерцями (волхвами), слід віднести обряд розхрещення та обряд ім'янаречення.

На думку одного з представників слов'янського неоязичництва волхва Богуміла, *«обряд розхрещення проводиться для зняття з особи тих нав'янутих чар, що були накладені на нього під час хрещення»*. Перед описом деяких особливостей даного обряду слід навести слова ще одного з лідерів неоязичницької громади «Світло Сварога», він так характеризує даний обряд: *«Цей обряд не є канонічним, і його виконання залежить від конкретних людей. Найголовніше – вловити суть обряду, і не обов'язково притримуватись детально цього опису, важливо зрозуміти його суть. Подальше зробить сама Природа та її Духи, а боги Русі допоможуть»*. Тобто, будь-який так званий волхв може провести «процес очищення» в ліпшій для нього формі, переслідуючи перед усім власне саме свої «обрядові» рамки [13, с. 141].

В основі «розхрещення» покладено дійство, безумовно вигадане сучасними неоязичницькими лідерами, яке не містить під собою будь-якої історичної основи. Ми

можемо назвати це – «обряд-перевертень», скопійований з християнського хрещення, так би мовити запозичений у ідеологічних супротивників язичників. Головним елементом дійства є вода, в яку занурюються для очищення. Далі, вимовляється змова: *«Хрещення від себе видаляю, рабський нашийник ламаю, я не раб, а онук богів Руських!»*. Потім неофіт повинен власноруч проколоти собі палець, видавити декілька крапель крові в воду і продовжити: *«Кров Богів-Предків в моїх жилах тече, Чиста Вода первозданність поверне!»*. Після цього вимовляються наступні рядки: *«Хрещення вода заповідати допомогла, його ж вода і змити змогла!»*. Потім адепт занурюється з головою під воду і тримається там секунд двадцять, потім виринає: *«Хрещений пішов, онук Богів Руських в природу ввійшов! Прийми, Мати-природа, (ім'я), почувте Великі Древні Боги!»*. І вже готовий «язичник» виходить з ванни (чи водойми), читає відозви до богів і т.д. Очищення закінчується підключенням неоязичника до природи за допомогою магічних предметів (крейди, серпа, крові) і проханням до богів про усиновлення адепта [13, с. 140].

Отже, обряд розхрещення, що практикується сучасними слов'янськими неоязичницькими громадами, являє собою абсолютно нове явище, що характеризується, по-перше, частковим копіюванням і зміною християнського обряду хрещення (використання води в обрядовій практиці, натільних оберегів, освячення новоотриманого адепта знаками язичницьких богів і т. д.).

По-друге, смислове навантаження дій як волхва, так і майбутнього адепта під час проходження «обряду-перевертня» пронизане вкрай негативним ставленням до християнства. Подібні спроби придушення, неприйняття і приниження іншої релігії були в принципі неприпустимі в політеїстичних суспільствах як стародавнього світу, так і середньовіччя.

І якщо історичне язичництво ототожнювало людину з природним еством або певними його фрагментами (фетишизм, анімізм як прояви подібної самоідентифікації), то сучасну культуру неоязичників відрізняє екорозмірне мислення, яке направляє людське співтовариство на подолання будь-яких принципових відмінностей між ним і

цілісним біосферним комплексом. Тобто зміна антропоцентричної (антропоморфної) установки на біосфероцентричну (біоморфну) свідчить про епохальну відмінність неоязичників від відтворюваних ними архаїчних культур [4, с. 84].

Також цікавим є той факт, що народності, які змогли зберегти язичництво і в яких немає культурного розриву з цими віруваннями, зокрема індіанці, критикують неоязичників за спроби відтворити їх ритуали поза відповідного культурного, лінгвістичного, соціального та психологічного контексту. Так, наприклад, знахарка з племені апачів пояснює: *«Не можна практикувати індіанську медицину, ... якщо ви не були виховані певним чином. Потрібно мати тут коріння, родичів, людей, які знають, як лікувати, які розкажуть вам історію цієї медицини, як вона застосовувалася. ... Ці речі не вивчивши за чотири чи п'ять днів»* [7, с. 144].

Іншими словами, індіанці сприймають свою релігію як невідривну частину свого біологічного і соціального існування, свого генетичного досвіду, тоді як сучасні неоязичники розглядають її більше як суму знань, які можуть бути засвоєні та застосовані ким завгодно не враховуючи їх контексту. І в цьому вони демонструють ментальні моделі, притаманні більш модерністській і постмодерністській західній цивілізації, а не широко декларовані ними язичницькі принципи [7, с. 144].

Отже, запозичуючи релігійні звичаї, неоязичники не намагаються зрозуміти культуру з її власними цінностями, обмеженнями і менталітетом, а створюють для себе нову колективну ідентичність. Вони не стільки наближаються до язичницьких цивілізацій, скільки цілеспрямовано дистанціюються від християнської культури, своїх сімей і свого дитинства. Їх міф про інші народи може бути негативною реакцією на церкву чи синагогу, де вони знаходились раніше або на розуміння історичної поразки язичництва (якщо людина була атеїстом) [5, с. 7-9]. Нова ідентичність, яка створена на основі широких і довільних культурних запозичень, залишається переважно буржуазною або так би мовити «білою». А тому вона розділяє загальну картину світу, і їй більш

властиві способи мислення сучасного суспільства [7, с. 146].

Основним, на наш погляд, розходженням, наприклад, між російськими, українськими чи білоруськими неоязичницькими організаціями є напрямок вектора діяльності: якщо перші, прагнучи відродити язичницькі традиції і вірування, орієнтуються на весь слов'янський світ, то другі як би дублюють політику уряду, відмежовуючись від Росії [10, с. 48; 6, с. 9-12].

Розглядаючи організаційне оформлення неоязичницького руху України, відзначимо, що серед зареєстрованих у Державному комітеті в справах національностей та релігій на січень 2011 р. фігурують 13 релігійних організацій неоязичницького спрямування: Релігійний центр ОСІДУ Рунвіри, Релігійний центр силенкіян, Собор Рідної Української віри, Незалежні громади Рідної Віри, Релігійний центр об'єднань рідної віри України, Давньослов'янська Церква, Онуки Дажбожі, «Родове Вогнище Рідної Православної Віри», Слов'янська духовна течія «Великий Вогонь», «Руське Православне Коло», Громада язичників «Сіверяни», Громада «Руси», Громада «Грійця».

Дійсно цікавим в становленні українського неоязичництва є розмежування його умовно на дві групи, які яскраво виділяються за прошарком культурного відтворення, та за ставленням до Православної церкви. Перша група достатньо представлена вищеназваними організаціями і орієнтована на відродження слов'янської культури. Друга група, яка спрямована на відродження козацтва, впроваджуючи в це відродження окультні складові, схиляється до язичного світорозуміння характерників (химородників, галдовників чи заморочників). При цьому їх ставлення до Православної церкви не може бути ворожим, що обумовлено історичною спадщиною козацтва. Тому вони щиро віряють в те, що ті давні язичні знання не знищені, а сховані у православних монастирях і за зразком східних буддистських монастирів тайно передаються лише обраним. Таке ставлення обумовлює формальне визнання Православної спадщини козацтва і в той же час дозволяє легітимувати свої неоязичні практики, які також складені відповідно до етнографічних описів та власного розуміння. Свою систему

вони частіше називають «Спас» та різними його варіаціями «Слов'янський-Спас», «Спас-Причорномор'я» та ін. Так, наприклад, «Спас-Причорномор'я» цю систему описує таким чином: *«Спас – особливий стан психіки, в яке свідомо входить людина для розкриття своїх надприродних сенситивних здібностей для вирішення неординарних завдань, які не мають рішення звичайними методами»* [12].

Важливим елементом у залученні молоді до неоязичницьких угруповань служать бойові мистецтва. Секції слов'яно-горецької боротьби, «лютого бою» або системи «Спас», як козацького бою, прагнуть створити в кожній громаді. Тому подібні секції можуть стати головним ядром неоязичницької громади, засобом залучення нових членів та водночас і рекламою. Незважаючи на позитивний вплив гуртків бойових мистецтв, слід зазначити, що тут може відбуватися небезпечне пов'язування ідей відтворення бойових мистецтв і бойового духу предків русів чи козаків з ідеями войовничих націоналістів [10, с. 47].

Таким чином, спроби відтворення язичницьких культів закінчуються створенням нових культів, які лише за зовнішнім фасадом нагадують архаїчні культури. Внутрішня антропоцентрична складова язичництва залишається поза увагою серед сучасних неоязичницьких груп, їх уподобання більше схиляються до екорозмірного мислення, що є характерною рисою саме для нашого часу. Цікавим є ставлення етносів (які залишились носіями язичницьких вірувань) до неоязичників та їх спроб «відтворення» чи «запозичення» культових практик. Неприйняття та обурення цих етносів до подібних спроб «відтворень» яскраво пояснює, наскільки змогли наблизитись до язичництва неоязичники. Таке ставлення обумовлене тим, що вірування язичників не є лише сумою знань, яку кожний ліпший може відтворити, а є невідривною частиною їхнього біологічного і соціального існування. Наявність же можливості у неоязичних волхвів конструювання культу, культових практик та наповнення їх власним розумінням породжує численні неоязичні модифікації язичництва, які навіть між собою перебувають у суперечці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонян Ю. Ю. «Воссоздание» религии: неоязычество в Армении / Ю. Ю. Антонян // *Laboratorium. Журнал социальных исследований*. – 2010. – № 1. – С. 103–128.
2. Гайдуков А. В. Славянское (русское) неоязычество и проблема этнорелигиозных стереотипов / А. В. Гайдуков // *Герценовские чтения. 2002. Актуальные проблемы социальных наук: Сборник научных статей*. – СПб. : ФСН РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – С. 228–231.
3. Михеева И. Б. Неоязыческие тенденции как фактор радикализации политического поля в восточноевропейском регионе: Россия, Беларусь, Польша, Словакия (теория и практика) / И. Б. Михеева // *Беларусь и современная Европа: политика, экономика, культура: материалы научных семинаров 2008-2009 гг.* / редкол.: А. Зам, В. Балакирев, В. Улахович. – Минск : Тесей, 2010. – С. 108–122.
4. Михеева И. Б. Неоязычество как религиозно-культурный феномен современности: проблема дефиниции / И. Б. Михеева // *Ценности и смыслы*. – 2010. – № 1. – С. 81–90.
5. Мицик Ю. Прот. Лев Силенко та його «Мага Віра» / Ю. Мицик // *Меч Духовный*. – 2007. – № 1. – С. 7–12.
6. Пушная М. Л. Методы исследования региональных субкультур на примере неоязычества / М. Л. Пушная // *Вестник Томского государственного университета*. – 2007. – № 305. – С. 59–61.
7. Саракаева А. А. Религиозные заимствования как способ создания новой культурной идентичности в американском неоязычестве / А. А. Саракаева // *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. – 2010. – № 1. – С. 143–146.
8. Саракаева А. А. Социально-историческая мифология неоязычества как стратегия легитимации новой элиты / А. А. Саракаева // *Каспийский регион: политика, экономика, культура*. – 2010. – № 3. – С. 66–72.
9. Севастьянов И. А. Происхождение термина «язычество»: к постановке проблемы / И. А. Севастьянов // *Вестник Омского университета*. – 2008. – № 4. – С. 65–71.
10. Силаков Е. С. К вопросу о современном славянском неоязычестве / Е. С. Силаков // *Вопросы культурологии*. – 2009. – № 4. – С. 43–48.
11. Скульский А. М. «СПАС. (Записки наблюдателя)» / А. М. Скульский [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : http://www.spas.mk.ua/library/spas_kr.zip 05. – Дата доступа : 20.02.2012.
12. Шиженский Р. В. Жречество в современном российском язычестве / Р. В. Шиженский // *Вестник Удмуртского университета*. – 2008. – № 5–2. – С. 139–148.
13. Шиженский Р. В. Русский языческий мир (дефиниции неоязычества в современной России) / Р. В. Шиженский // *Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: сб. науч. ст. / ГрГУ им. Я. Купалы ; М. А. Можейко (отв. ред.)*. – Гродно : ГрГУ, 2010. – С. 23–27.
14. Шнирельман В. А. Неоязычество и национализм (восточноевро-пейский ареал) / В. А. Шнирельман [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : http://www.kolhida.ru/index.php3?path=_ethnography/arts/&source=05. – Дата доступа : 20.02.2012.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Багмет М. О., д.і.н., професор, проректор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;*
Котляр Ю. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри історії Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.